

LANDAJUELA,

Anton, III.

18.- GARTZA

Sail onetara dakardan josta-muetaren ize-na batzuetan Gartza, bestetzueta Garza, be, ba-zan. Eta entzunik dot bein da biderrez bilbotarrai, beraiek, eurak be jokutzen ebela. Gurea bakarrik ez zan, beraz.

Arritxu zapal bat eta, arrasta edo posporo kutxatillen azal biak naikorik genduzan, gartzan egiteko.

Laukia lurlean marrastu, laukiaren erdian onen-beste bana, azal bat bestearen ganean ipiñi, neurri artu batean marra egin eta andik arria jaurti laukira, kutxatitl-azalak ataratzera.

Arriaren joagaz zenbait atera lautitik, areik irabazi Jaurtitzen genduan arria gelditzen zan tokian gelditzen zala, berea jaurtin arte azken zanak ezin artu geinkean; eta jasoten bagenduan, gurutz bat eginberrra izaten genduan, egoan lekuan lukikeririk ez egiteko bigarrenezko jaurtitea, ba, arri zapala geldirik egoan leku bertatik egin bear zan da. Egin eta jarrai, bat bestearen atze, laukian zirenak amaiu arte.

Kutxatillen azalen izenak batarena TXOTA, bestearena SANTO bardinak etzielako.

Gartza-garaian, olloa landan zomorro billa ibiltan dan lez ibiltan gintzazan gu be: arduratsurik, kutxa utsituen bat non aurkiturk.

Jokoarren bat, iñoiz, bi be bai, beti genduan praketako sakelean artarako gogorra be, beti gerturik edozelako ordu ta bazterretan jostatzeke.

TXOTA ta SANTO, SANTO ta TXOTA lapikozar eta txoletetan gerdetan genduazan, ganbarako tellape ta ormazulotan aldi barriaren begira.

Ainbeste arri-takada arturiko TXOTA-SANTO-rik asko, asko bere asko, zapuzturik eta baltziturik izaten ziranaren, urre balitzan gordetan genduzan.

Esan daroadan lez, arri zapalak izaten ziran jaurti, jo, atera... gartza-jokorako; baiña arriaren ordezeko burdin egokirik eukanak, bakaldunkumea zaldiganean bezain andia eta zoruntsuagoa izaten zan. Alako burdinaren begira gengozan beti, mokaua jaten diardun nagusiari bekaitzez adi izaten dan txakur gosetia lez.

19.- KINKIN

Orain arteko jokoak aiña sustraiturik ezegoanarren, ordu ederrik emoten genduan onetan be. Geroago besteak beste sustraiturik ezegoala diñot, eta ezaren zioa emen: Kinkin-lurra, joko-lur berenbegikoa izateko lur biguna izanbear, taketa sartuko ba-genduan. Elizpean, onen inguru-minguruan, feri-lekuan, plazan edo beko enparantzan, San Antonio-ren aterpean, ez genduan aukerako leku egokirik.

Lur-mamia bear zan, bustinkia ba-san obe; idor ba-zegoan uraz busti, urik ez bazan txixa, taketa ondo sartu al izateko.

Arra biko luzeak ziran taketak, mustur bat zorrotz burdin-taketen tajuzko izaten ziran.

Jokoa zertan zan: Taketa egotzi, al zanik sakonen sartu. Bigarren izaten zanak be, bardin; baiña bide batez tente egoana jo, etza arazi ta berea zutik jarri.

Zeinbat biderrez izaten ziran 3, 4, 5...taketa, bat bestearen zayetsean, eta azken zanak berea jaurti eta bustiñean sarturik ipintean, lenengo zanak be-reari eldu, atera eta tsas barrien-barri lengo tokira zutik egoazenen gañera, eta bidenabar bat edo besteri etzaun arazorik.

Lur egokia aukeratu; busti, jaurti, atera, jarrai eta ekin, a bere jostabidea zan; KINKIN.

20.- TRONPA

Emen aldamenen agiri dan irudia lakoa zan TRONPA izeneko jostagaillua.

Argitasunez esan ezin dotan zera da; salokietan salgai ipineten ebazenean izaten zan tronpa-denpora, edo tronpan ikusten ginduezanean salgai jar-tzen ebazan. Zan moduen zala, tronpa-denpora.

Tronpa zarra, joan zan urtekoa galdu barik eukena izaten ziran lenengo asten ziranak, aldiari josketa barriztua, egun gitxi batzuen buruan, danak ez, baiña geientsuenak bai, tronparen egarriaz gintzazan.

Eskolatik berako bidean aurrez Ageda eta Josepa-ren ESTANKOA eritxon saletxea, etxe zarra, illuna, danateriko salgaiez betea; oñetako, taloburdin, argizai, jostorratz, lurrezko pipak; arkatz, idazkorts, ingurrazti, urolo, tillista, gozoki, kebedar abar eta abar eta milla abar....

Tallista zorroaren gañean katarra lotan, intzigarri zorroan, aletartean, katuemea kumeak azten, goiazpian salgaiak dindiliz erosleen burua joteraiño; erakusmaia, mostradora alde batetik bestera erosteko gaitasunik ez euken diruz, erdi-erditik untzez jositako diru "faltsos" beterik, alakoxea zan Ageda eta Josepa-ren estankoa.

Geu giñan baiña nagusiagoak bialdurik zeinbat biderrez izan ete giñan "propina ta pitantzaren" begira. Txakurtxiki bat izatean eta idazteko arkatza bear, bera baiña txikiagoa bialtzen eban estankora arkatza, "propina ta pitantzaren" billa. "Propinarik eta pitantzarik" ez euskun iñoiz emon, egonaldik egiñarazoteko luzeroan euki bai, eta iñoiz belarrondokoen bat be bai.

TRONPA ta berari egokion lokarria kana bat kordel erosteko iru txiki, iru txakurtxiki naikorik genduzan. Gaur egun iru txiki uzkeri utsa, orduan baiña dirutsa andia. Zer egin geinkean? Al ebanak erosi, ezin eikeanak arrausi. Oraingoz baiña erosi ta arrausi itxi daiguzan beste baterako.

Aizkora txikia esku batean eta zur zati bat bestean, an izaten gintzazan mutil-koskorak, etxaurreko mokor tartean, edo kantoi gabeko leorpean geure tropagintzari loturik, etxegillea etxegintzan baño arretatsuago.

Zurari emendik txiki ta andik txaka, goitik atala kendu, begiraturik begiz neurtu..., kendu egiok emendik....burualdetik be bai piti bat eta zorrotzu egiok musturra.

- Mekatxis lamar! Ertzeko balio txikiegia dok-eta.

- Ea, beste egur zati bat. Zuok be, untze bat topeizue

- I, Patxi, zuen aitek etxekok formoirik?

- Bai, gure aitek bai, atzo be ibili yoan-da, kortatxia egiten.

- Ekarrik, ba

- Bai, da gero, yakingo bayok yakin?

- Gero diñok! Tronpea egin yeiguan lenen bai, ta gero... otz eztana bero.

Zur-zati bat, beste bat, emendik kenduyak eta ortik ez.

Lengoa txikiegia egin dok-eta, oraingo au ia obeto egiten ba-yoguk. Egundo santa, tronpa bat ezkeinduan egin, dantzarako gai zanik.

Egin, ez; egin ezkenduan egin, baiña tronpa-eguntan izaten genduari ordu eztitsurik.

Tronpa-kordela.- Txakurtxiki bat, goiti jota bi, naikorik izaten yakun kana bete lokarri erosteko. Baña nork izan bera? Nork artarako bear genduzan sosak? Zer egin geinkean?

Saku zarrak altzitu, atzartean biurtu-eta, lokarria egin.

Danok gintzazan kordelari, baña ondo egin, eresia izaten zan lakoa ondo ta txukun egiten ekienak gitxi batzuk baño ez ziran.

Iru muetakoak izaten zian tronpak; “boa”, “dardaxa” ta “erdikoa” (arronta).

Boadunak, norberagaz erabilteko andiegia ziralako edo, gitxi izaten ziran. Boa baña; boa izaten zan, tronpa erregea.

Dardaxa; Luzangatxoa, dantzari ibiltaria, artegea. Artegetasunetik eta dardar ibiltetik etorkorren DARDAXA.

Erdikoa dardaxa baño motelagoa, laburragoa, biribillagoa ta politagoa.

Boaren dantzaldia iraupen andikoa. Lo egitean eukite eban garrantzia, olari josirik ba-legoan; lo-urumatzua egitean genkian dantza egoala.

Tronpak, aria ta aritik egiten genduzan lokarriak, zaku zarrak, aizkora ta zurak, danak ziran nonbaitera.

Leen baño erri andiagoak ez diran errixketan ba-dago non jolasturik. Umeak baña, baña umeak non dira ba, ez da ikusten jostatzeke ume azkorik. Galtzapean ikasgaiak dabezela, goizetik gauara or dabilkiguz etxetik ikastolara ta ikastolatik etxera, udaldiko opor-egunak noiz etorriko diran begira, jolaskontuan ezer gitxi egiteko daukieta.

21.- IZERREAN

IZERKA ibiltan eukan izena IZER, jartze onek.

Izerka egin, edo-ta izerka ibilte onek amar lagun, zein ogei naiz ogetabost artzen ebazan. Batzuetan geiago, bestetuetan gitxiago, ez egoan zeinbat izan eteikeazan araurik.

Amar bat izaten gintzazanetan, iruen bat izaten gintzazan areitzondoa zaintzen, beste zazpirak igesian joaten ziran jagoleak amar, amabost, ogeien bat zenbatu arte.

Bein zenbatu ezkerro, ba-etozan tximistaren aizean arrapatzera, ibilte andiak egiñez arrapaten eben bat eta, areaitzera eroan. Arrapalariak atzilotua jagon

bear, ikutu barik, eta atzilotuak esku bategaz areitzari ikutubearra izaten eban.

Eta an egoten zan areitzondoa beste loturiko bat ekarria arte, gero beste bat, eta beste bat, dana areitzondora ekarri arteño.

Lenengoa eskuaz areitzari ikuturik, bigarrena lenengoi eta irugarrena bigarrenari, eta olantxe danak batek besteari eskua emonik.

Areitzean loturik egozenai, azke zanak ezin egin eban “izerrik egin”, au zan eskuak ikuttu; baña batzuetan bi, iru ta geiago etorrik, eta jagoleari marro egiñik eskuan ikutu eta “izar” esatean, danak askatzen ziran eta bakoitzak alan igesi. Batenbat an geratzen zan txakurren aurrean basurda nekatua lez beste bat ekarriarte, eta beste aske zan batek “izar” egingo eutsan arte.

Tronpa izaten zan, jostalluetan erosten genduana, beste jostallurik ezgenduan ezer izaten.

22.- FUBOLA

Egiten genduan fubolik be, pelota ederrik izan ezarren. Soñeko zarrez eta trupu zarrez biribiltzen genduan pelota antzerako zera, baloia.

Gaur aiña arau ezan izaten, ostikopelotan giñanentzak; alde bakoitzean 5, 10, 15 naiz 20 naikoa izaten giñan ostiko-jokoan ekiteko. Atezaña izaten zan zeregiñik egoikienduna, besteak pelotea

non, an ziran danak.

“Mano”, “penalti” eta alboertzetik eskuz ateratzea izaten ziran uts nagusiak. Beste guztia su ta garra zan ainbeste motikoren artean pelotarik be ikusten ez genduala. “Kanbio de campo” be ba-geunkan.

23.- PELOTA

Eskupelotarako toki egokirik ez genduan izaten. Elizpean egiten genduan ateak eukazan edergarriak joaz, azpeltu arte.

Amaren gona zarraren zatiz, artuledun kaltzerdi zarrez, beste gaien batez biribilduriko pelotak izaten ziran.

Pelotatzaz kondaira andirik ezin esan naike.

24.– TXORIAK

Udaberria, abiak, txoriak.

Txorrotxio dagi txoriak, zugadiak orri barriz jazen, bedar orlegiz landak, sasietan pilpil biguna, bizitza barriaren sorkundea. Txoriabiatara egiteko eratuten gintzazan bi, iru eta iñoiz lau be bai.

Iturrira joanez eberdietan bidean izaten ziran sasi zuloak arakatzen, mutillak giñan; ez txindorrak eta ez amilutxak ezeben zulo ezkukurik izan. Txoria non ebillan, nora joaten zan eta nondik etorren jakitea garrantzi andiko arazoa izaten zan; baña beste taldetxoa, alkarregaz batean ez giñan bizi izaten da, gu zaintzen orreik, ederto areik zaintzen gu, or izaten zan untzea.

Zalatariak be izaten genduzan. Onein eginbearra zera izan eikian abia non zan jakin, batez bere abi bitzuk eta irutzuk jakitean, ze egunetan ala goizez edo arratsalde artzeko asmoa eben jakin, ori zan ba, zalatarien eginbearra. Ordain-saria, txorikuma bat.

Bein batzutan, beste iñork jakin ezean, luma-luma egiñik ziranean jasoten genduzan, baña nork noiz artu izaten giñanetan.... zenbaitzuk lumarroten bere.

Etxaurrean banaketa, eta txoriak etxera egunen bat -bat birako.

Artourunezko oreka ta esnezukua izaten ziran txorikumen janari zomorroz bizi zirentzat eta darentzat. Zozo ta birigarroentzat arrak eta marrazkilloak bere bai.

Txori txikiak goren baten jota bere, egun bat, edo -ta birako bizi eben. Zozo ta birigarreoena barriz lau-bost egunerañokoa, eta jaten ikasteraño bizi eukanaz askoen artean, gitxi batzuk besterik ez.

Etxeinguru-minguruko makatzan batean izaten ba-zan gardan-txori, beste txori txikien batzuk, abia kaiolaraturik eta zugatzetik aldatuz etxeko leioraño amek ekarten genduzan, eta aita-amakaz azi. Emen bere zori txarrekoak gintzazan. Jaten ondo ikasiz gero, perejilla emoten eutzalako amek, katuen batek erpea jartzen eutsalako, atea zabalik izteagaitik... Agur gure txorikumak txoak!

25.– KARRAMATOA (GOITIBERA)

Zur utsez egiñekoa izaten zan karramatoa, goitiberra. Txirinkatarako gai zan zuragaz iru txirrinduna, jostallu berezia. Lepoan arturik leurkiburuko basora joaten giñan eta beraren ganean jesarririk aldapan beera jatsi. Gorantz izerditan, berantz aizetan, zeregiñik naikoa izaten gendan geure buruari naitasunak egitean.

26.- TRANBIA (TXIMISTBURDIA)

Zeanuri-tik Bilbo eta Durango-rako joan-etorrian ebillan burditzar andi-andia. Ganean, tellatuan bi buztanduna. Alde baterantz ibilterako buzten bat jasoten eutsion bide danean egozan tximistarietara, bestera egiterakoan barriz, eta jatsirik izaten zana arira goratu.

Gizaldia, aza ta porru, esneak, txarriak, txalak eta iñoiz-iñoiz, beian bat be bai, izaten zan guztientzat toki egokiena.

Beste gauzarik ezan izaten non ibilirik-eta, bertara, tximist-burdira joanbearra izaten genduan.

Igorrebaso-ko asto txikiak gabeen azke izanik ea Gezala-ko soloetara jasten ziranak, ainbat izten ebazan lurrean zerraldo ilik.

Izaten ebazan erri baten eta bestean, bere orduak, iritxi baiña ariak jausten ziralako, bidetik urten da indarririk etorten ez jakolako, ez eban izaten ordu ziuurrik nora edo ara eltzerako.

Tramakulu onen joan-etorri zaintzen ebenak Igoerre-ra, Zeanuri-ra ta beste erri batzuetara deika, urrutizkiñez deika emoten eben eguna, urten ba-eban ala ez jakiten. Eta erri batetik urregorako bitartean galtzen zanean, zer? Eguna bazan baioazan, makurgunetan arkar ez joateko oarturik. Gaua izaten be, bai-oiazan, eta makurgune batera eldu baiño lentxoago gelditurik, diruaz ibiltzen zana, ko-bradorea jatsi ta makurguna aren bestaldera joanik arrasta, posporoa biztu eta dei egiten eutson, dagiala aurrera, bidean trabarik ez eola-ta. Oarrez eta oar barik, izaten ebazan alkar joteak.

Buztanaren musturreko kirrinak aldatzean bera etorrela aritik urtetan, inpernua argitu eikean an izaten ziran su-tanta eta txatarrez. Ara jausten zanean barriz, txapelaz eldu eta baztartzan eben, su ta garretan, txipriztin da txatarretan.

Gizaldi onen lenen urteetan egin zan tximistburdiaren askundea orain urte gitxi dirala bezterreraturik gorazar andi baten bidez. Eguneroko lana itxi eban Arratiburdia, urak eroan eban, jayak egiteko izan zan artatik.

Beste jolasketa bat.

Elizako. Jolasa baiño eliz-jaya geiago zan: Judas iltea.

Goizean mai andia elizpean iminten euskuen, eta egunak lenago asten gintzazan bakoitzak al ebana egiten; zurezko maillu txikiak, andiagoak, politak, ganorabakoak, eta karrakak.

Etortzen zan ordua eta danok gengoan gerturik. Judas ilteko. Malludunak maiari malluka su-ta-ke; karrakadunak esku batez bein, eta au nekatzen zanean besteagaz, karraka jotearen abarrotsaz ezer entzuten ez genduala. Txarto egiñaren zorrik artzen eban Judas gizaioak, oeratuko zan arte gau artan.

Judas bizi ete-da ba?. Oitura ori amaitu zan.

Amaika bagara orain bere, Judas direnak eta eztirenak ilten diardugunak.

Itxi daigun mundu barri obe bat alde batera, euren-tzako egiten diarduen orreiri. Oraingoentzat, gero-koentzat, gero bere geroengoentzat izango da-eta, zer apurtu ta zer barririk egin.

27.– MARIA-ren ALABAK ETA LUISTARRAK.

Oitura andia izan zan, oitura garrantzitsua illean bein domiña lepotik dindiliz jarririk, Jaunartzea.

Baigintzazan Luistarrak bere, mutikoak, illero Jauna-artzen genduanak. Maria-ren eta Luistarrek, danok gintzazan illeroko oitura bete bear genduanak.

Lenago amaitzen zan Luistar izatea mutillentzat, 17, 18, urteko izatean gizontxo agertzen ziran-eta, ortik letorkien Luistar izateri itxi eta gizonen alderdira, gizonen taldean sartzea.

28.– TXANTELA

Gizonen alderdiratzen ziranak azke egozan illeroko Jaunartzetik, loturik egozan baiña beste lokarri batera: Txantel. Txartela artzera. Urtean bein bider joaten ziran abadearengana, kristau-ikasbidearen azterketa egitera.

Ikasia aztu bayakien, edo-ta geiago ikasi ba-eben eliz barruan naiz elizpean umekeririk barik izaten ziran, batek itaundu besteak erantzun; erantzun da itaundu txantela eskuratzeko aiña itaun izaten zan.

Kristau andia, benetako kristaua izaten zan txartela bereganatzen ebana. Eta lortzen ezebana, zer ete -zan? Aldi artako abadeai, zerua ta inpernua bes-terik ikusi ez nabaitzen ezebanai argibidea eskatu bearko geuskio.

Len txartelaz eta orain txartelik barik, zeru-inpernuak lengo lekuetan ateak zabalik.

29.– UGER-EGITEA

Janbarritan urreratu zalako, eguzkitan geiegi ego-teagaiti, berantzako ta beste naiekotxuen bat izan ebalako, bai itxas-ondarretan ta bai erreka-ertzetan illik eta itorik izaten da.

Gu, ba, orduko denporetan eguzkia pilpil izaten zan egunetan goizetik gaberaño gengoan uretara sarturik: bazkaldubarri, bazkalaurrean naiz bazkalostean; sagarrak jan-da, utsik naiz beterik izan sayetsarte, ugelaxoak ba-giñan lez, beti uretan gintzazan. Gaixotu orraitio iñor bere ez. Izaten genduzan berantzako ta kakapirriak, loratik arako

sagarrez etorrenak ziranak, baiña sasipean barrua ustu eta urrengo sagarrondoan barriro bete, olan emon genduan umaroa.

30.- AMAREN AZARIKERIA

Arenbeste uretan ibilteagaitik belarrondokorik artzen genduan, baiña irrintzi batzuek egiñez gero lagunen bateaz alkartzean, dana egoan aitzurik.

Urtubi-ko oxinean goizez, Olabarri-ko presan arratsaldez, Olabarri-koa ezanean Manuel Torrekoaren oxinean, da Sigurdui-ko presapean, lau leku oneik izaten ziran erriburuko umeen igeri-tokiak.

Oraingo andrakoak mundurik erdia ikusirik eta beste erdia ikasirik daukielako, ama areiri adarra joteko, ikasiak eta ikusiak birritan geitu bearko.

Amaren malizia, azarikeria atorrea mutikoari zintzurrean jostea izaten zan. Atorrea soñean gorantz biribildurik, eta prakak eta espartiñak erantsirik, uretan da uraren alboan izaten giñan.

Etxean izatean, da ibaietatik ur begiz ondo ikusteko eroan, samakoa ondo ba-egoan edo ez ba-egoan, ez euskun begiratzen.

Ai, baiña, etxeik urrunduten ba-gintzazan... gero etozan eguzkia ta euria; nork igarri euri ba-zan ala eguzkia izango zan?

Korapilloa azkatzen ikasi genduan amaren begiak beti zur eta ekin andian. Begiratzen euskuen da gero KORBATA geldi. Biar bere bardin, okotzpeko txilibixta lengo tokian.

Egun batean baiña begiraturik ondo, an ikusi eban amak, semetxo aingerukia, okozpean zer edo zer egiñik ebala.

Jausi zan mutikoa astoaren gañetik, artu bear izan ebazan iñork artu ezin eikeazanak. Ikubilkada, ostikada, eta eskuaz emon ekiozan danak eta guztiak. Jostorratza ta aria andik aurrera ixilka norberagandurik-eta, ondo josten be, ikasi eginbear, batek bes-teari.

31.- NESKATIL UGERLARIAK

Neskatxirik be ba-egoan ugerzalerik, iñon ziran zulo ta abarpean ostentzen ziranak, mutilik izaten ezan uger-tokietara joaten ziranak.

Ganbara bazter txokoan baten amak itxiriko gona zarren batzukaz ornitzen ziran, alboetara so-egin

mutilik ba-egoan ikusteko-ta, uretara joaten ziran aratak ba-liran, uretan txipli-txapla egitera.

Andrazkoak burutik oñetara gona zarrez jantzirik, eta mutikoak, oster, arkondaratxoa, prakak eta oñetakoak arri ganetan lagarik.

Eskenduan izaten ara ta orra begiratzetik. Geunkezanak kentzen genduzan da, esku biakaz ankar-tea ezer ez erakusteko gorderik, alan joaten gintzazan uretara.

32.- TXITXIBURRUNTZI, BASOKOIPETSU

Egun bateko jaia, arratsaldez izaten zan jai au. Igande bat lenago, edo bi geroago, berrogeikaroz (garizuma) ebillan baso-koipetsu.

Egunak lenagotik asten giñan nora zergaz joan, zer egin da eguna, arratsaldea zelan emon.

Olabarri ta inguru urbillekoak Montxogan-en egon zan pago bakarrera giñoiazan. Arrautzak, urdai, lukainka ta txistor geugaz eroanik, bakoitzak al ebana.

Sua egin bear zan, su barik ezer ezin egikean, sua izaten zan gatza ta piperra jaiari emoten eutsana-ta.

Sua egiten genduan, ba, eta arrautzak suan gogortu, urdai ta txistorrak zotzean erre, ta arratsaldea geure bizkar izaten genduan orain dan fubolari, ostiko-ketarieiri begira ta so eta itxaroten egonbearrean.

Nagusiak be egiten eben jai au. Oneik mutil-koskorak baño urrunago batzuetan, urrago be bai bes-tetzuetan, taberna zuloen batean be bai, eta elizara egun artan iñor bez.

Oitura oni ondoen loturik Arantzazu izango da. Argiñao ganeko Adrian Deunaren basatxanoa izaten jake begiko.

